

**ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ  
ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ  
НА СОЦІАЛЬНУ, ПРОФЕСІЙНУ АДАПТАЦІЮ, ПСИХОЛОГІЧНУ РЕАБІЛІТАЦІЮ  
ТА САНАТОРНО-КУРОРТНЕ ЛІКУВАННЯ**

Статтю присвячено аналізу понятійно-категоріального апарату державної політики щодо реалізації прав ветеранів війни та учасників бойових дій на соціальну, професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та санаторно-курортне лікування. Проведено дослідження таких категорій як «соціальна адаптація», «професійна адаптація», «психологічна реабілітація», «санаторно-курортне лікування». Визначено їх взаємозв'язок та взаємоузгодженість. Наведено авторське визначення поняття державної політики щодо реалізації прав ветеранів війни та учасників бойових дій на соціальну, професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та санаторно-курортне лікування та виокремлено її основні ознаки.

**Ключові слова:** державна політика, ветерани війни, учасники бойових дій, соціальна адаптація, професійна адаптація, психологічна реабілітація, санаторно-курортне лікування.

Стаття посвящена анализу понятийно-категориального аппарата государственной политики по реализации прав ветеранов войны и участников боевых действий на социальную, профессиональную адаптацию, психологическую реабилитацию и санаторно-курортное лечение. Проведено исследование таких категорий как «социальная адаптация», «профессиональная адаптация», «психологическая реабилитация», «санаторно-курортное лечение». Определена их взаимосвязь и взаимосогласованность. Приведены авторское определение понятия государственной политики по реализации прав ветеранов войны и участников боевых действий на социальную, профессиональную адаптацию, психологическую реабилитацию и санаторно-курортное лечение и выделены ее основные признаки.

**Ключевые слова:** государственная политика, ветераны войны, участники боевых действий, социальная адаптация, профессиональная адаптация, психологическая реабилитация, санаторно-курортное лечение.

The article is devoted to the analysis of the conceptual and categorical apparatus of the state policy on realization of the rights of war veterans and participants of military operations on social, professional adaptation, psychological rehabilitation and sanatorium treatment. Studies of such categories as "social adaptation", "professional adaptation", "psychological rehabilitation", "sanatorium treatment" were conducted. Their relationship and consistency have been identified. The author's definition of the concept of state policy on the implementation of the rights of war veterans and combatants to social, professional adaptation, psychological rehabilitation and sanatorium treatment is given and its main features are highlighted.

**Key words:** state policy, war veterans, participants in hostilities, social adaptation, professional adaptation, psychological rehabilitation, sanatorium treatment.

**Постановка проблеми.** Проблематика психологічного здоров'я та емоційного стану учасників бойових дій після повернення із зони антитерористичної операції (на сьогоднішній день – операції об'єднаних сил) пов'язана з воєнними діями та участю зазначених осіб у них. Дійсно, стаючи свідками жаклих подій або безпосередньо беручи в цих подіях участь важко

залишатися психічно стабільним та урівноваженим. Навіть особи з психологічною підготовкою (зокрема, військовослужбовці) потребують відповідної психологічної реабілітації після взяття участі в бойових діях. В першу чергу, це стосується осіб, які воюють на передових лініях, адже саме ця категорія зазнає найбільш сильного психофізичного напруження. Саме тому, з метою полегшення соціальної адаптації цих осіб держава, в особі уповноважених органів, здійснює низку заходів, спрямованих на максимально якісну та ефективну соціально-психологічну реабілітацію.

Актуальність нашого дослідження обумовлена тим, що без належної державної політики щодо реалізації прав на соціальну, професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та санаторно-курортне лікування, неможливе становлення ветеранів війни та учасників бойових дій після повернення у мирну зону як соціально-адаптованих та суспільно-інтегрованих осіб.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематикою психологічної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів війни та учасників бойових дій займалися переважно фахівці психології. Дійсно, лівова частка наукових праць, присвячених соціально-психологічній адаптації осіб (зокрема, ветеранів війни, військовослужбовців, учасників бойових дій, учасників антитерористичної операції тощо), що приймали участь у бойових діях, належать саме фахівцям галузі психології, в той час як вчені-правники лише дотично торкаються цієї тематики. Зокрема, серед основних науковців, які розглядали психофізичне навантаження ветеранів війни й учасників бойових дій можна виділити таких як О. Буряк, М. Гіневський, С. Іващенко, Г. Катеруша, О. Лазарева, О. Числіцька, Л. Шахліна, Ю. Ярошок та інші. В свою чергу, правовими аспектами здійснення державної політики в означеній сфері займалися О. Власюк, В. Горбулін, О. Кондратенко, М. Кравченко, Е. Лібанова. Однак, не дивлячись на важливість даної проблематики, на сьогоднішній день відсутні ґрунтовні напрацювання в сфері права відносно соціальної, професійної адаптації, психологічної реабілітації та санаторно-курортного лікування ветеранів війни та учасників бойових дій в Україні.

**Формулювання цілей статті.** Мета статті – здійснити аналіз понятійно-категоріального апарату державної політики щодо реалізації прав ветеранів війни та учасників бойових дій на соціальну та професійну адаптацію, психологічну реабілітацію, а також санаторно-курортне лікування.

**Виклад основного матеріалу.** Не поглиблюючись у філософсько-психологічний зміст вказаних категорій зазначимо, що окреслені терміни у науковій літературі розглядаються, в більшості випадків, якраз з точки зору філософської та психологічної наук. Це обумовлено тим, що ці процеси (зокрема, соціальна адаптація, психологічна реабілітація) є предметом досліджень саме цих наук, в той час як право лише визначає правові підвалини для їх здійснення. В свою чергу, необхідність їх дослідження в точки зору правової науки викликано тим, що право формує правовий фундамент та запроваджує правові механізми здійснення цих заходів щодо ветеранів війни та учасників бойових дій, тим самим створюючи умови для реалізації відповідних прав таких осіб.

В свою чергу, неможливо визначити вищевказані поняття в суто правовому полі, відособлено від інших наук. Саме тому, в межах цього дослідження, ми дотично будемо торкатися наукових розробок з психології.

Детально не зупиняючись на сутнісно-змістовній складовій адаптації зазначимо, що в загальному випадку під адаптацією розуміють «звикання кого-небудь до нового середовища, за нових умов (роботи, побуту тощо)» [1, с. 19]. Адаптація – це пристосувальний процес або результат процесу, який передбачає гармонійне, з погляду індивідуальних прагнень людини, задоволення її потреб, створення умов для її здорового й щасливого життя в нових умовах життєдіяльності [2, с. 433]. У свою чергу, психічна адаптація – це пристосування психічної діяльності людини до умов і вимог навколишнього середовища [1, с. 19].

Щодо соціальної адаптації, то вона є неодмінною умовою і результатом успішної соціалізації, яка відбувається в трьох основних сферах: діяльності, спілкування і свідомості [3, с. 56]. Зокрема, під нею розуміють:

1) взаємодію соціальної реальності з уподобаннями особистості та домінування першої над останніми, включаючи також розуміння професійного пристосування особистості до вимог як певного підприємства, місця роботи, так і цих вимог до її трудових здібностей [4, с. 95];

2) процес і стан пристосування до змін у зовнішніх (соціетальних і локальних) соціальних умовах та обставинах, внутрішніх якостях і рисах адаптанта (біологічних, соціально-психологічних, статусно-рольових), які відбуваються завдяки змінам як соціальних стереотипів поведінки, соціальних практик, цінностей, так і способів інформаційно-інтерпретативного відображення (конструювання, реконструювання) реальності свідомістю особистості [5, с. 5];

3) інтеграційний показник стану людини, що відображає його можливості виконувати певні біосоціальні функції, а саме: адекватне сприйняття навколишньої дійсності та власного організму; адекватна система стосунків і спілкування з оточенням; здатність до праці, навчання, до організації дозвілля і відпочинку; здатність до самообслуговування і взаємообслуговування в сім'ї та колективі; адаптивність поведінки відповідно до очікувань інших [6, с. 13].

У свою чергу, відповідно до Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 р. № 432 соціальна адаптація – це допомога у проведенні аналізу життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх розв'язання; надання інформації з питань соціального захисту населення; навчання, формування та розвитку соціальних навичок, умінь; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків, організації денної зайнятості та дозвілля [7]. Цей же нормативно-правовий акт регулює дефініцію «професійної адаптації». Так, професійна адаптація – це заходи, спрямовані на відновлення та вдосконалення професійних навичок і умінь шляхом професійного навчання, надання інформаційних, консультативних та профорієнтаційних послуг із зазначених питань, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці [7].

Зокрема, у науковій літературі під професійною адаптацією розуміють процес входження людини в професію і гармонізація взаємодій його з професійним середовищем і діяльністю [8, с. 178].

Таким чином можна стверджувати, що соціальна адаптація ветеранів війни та учасників бойових дій є процесом пристосування цих осіб до нормальної життєдіяльності, вимог середовища, а також створення сприятливих умов для їх здорового (психічного та фізичного) існування у соціумі після повернення із зони бойових дій (антитерористичної операції/операції об'єднаних сил). В свою чергу, професійна адаптація ветеранів війни та учасників бойових дій є складовою соціальної адаптації та полягає у їх здатності до здійснення трудових функцій та обов'язків, можливості адекватно брати участь у трудових відносинах.

В контексті дослідження державної політики у цій сфері доцільно вказати, що держава зобов'язана створювати умови для відповідної соціальної та професійної адаптації ветеранів війни та учасників бойових дій шляхом здійснення конкретних заходів з метою полегшення цих процесів у складний психолого-соціальний адаптивний період.

Також варто відмітити, що використання даної термінології не зовсім є доцільним та не відповідає самій сутності категорії «адаптація». Так, у психологічній науковій літературі є спеціальний термін – реадаптація. Рееадаптація – це комплекс заходів, спрямованих на поновлення втрачених або послаблених реакцій людини, які сприяють її пристосуванню до умов праці й побуту. В свою чергу, психологічна, соціальна реадаптація – це повторне звикання людини до соціальних умов, суспільства, праці після закінчення якої-небудь вимушеної перерви, ізоляції [1, с. 1212]. Однак, у правових наукових дослідженнях, у тому числі стосовно ветеранів війни та учасників бойових дій, усталеним є використання термінів «соціальна адаптація» та «професійна адаптація», тому у наших подальших дослідженнях ми також будемо використовувати саме їх.

В той же час, на законодавчому рівні, зокрема, у Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадаптації учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 475-р, замість терміну «адаптація» використовується «рееадаптація», що з точки зору психології є більш доцільним.

Значення здійснення цих заходів з боку держави обумовлено необхідністю якнайшвидшої адаптації таких осіб до нормальних умов життєдіяльності. В інакшому випадку, це може призвести до психічних розладів та, як наслідок, вчинення такими особами правопорушень та злочинів. Ще однією проблемою є вчинення такими особами суїциду. Тому ефективна державна політика щодо реалізації прав на соціальну, професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та санаторно-курортне лікування, в першу чергу, має бути спрямована на мінімізацію вищевказаних негативних діянь.

Наступною категорією, яку варто розглянути, є психологічна реабілітація. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови під психологічною адаптацією визначає комплекс заходів, що сприяють психологічній підготовці хворого до необхідної адаптації, реадаптації або перекваліфікації при неповному відновленні його професійних навичок [1, с. 1212]. Ю. Бринді-

ков розглядає поняття реабілітації у вузькому та широкому розумінні. Так, на його думку, реабілітація у вузькому розумінні означає відновлення здоров'я. У широкому розумінні реабілітація – це окремий вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, соціальних служб, об'єднань громадян та інших соціальних інститутів, яка безпосередньо спрямована на здійснення організаційних, економічних, правових, культурних, освітніх, лікувальних, оздоровчих та інших соціальних заходів щодо покращення фізичного та функціонального стану, працездатності й відновлення честі, гідності, прав і свобод певних категорій населення, порушених хворобами, травмами або фізичними, хімічними та іншими соціальними чинниками [9, с. 15].

В. Лесков у своєму дисертаційному дослідженні «Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів» аналізує категорію «соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій», якою, на його думку, є система психологічних, педагогічних і соціальних заходів, які спрямовані на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психічних функцій та станів, особистісного і соціального статусу військовослужбовців, які отримали психічну травму [10, с. 7]. Ми підтримуємо думку науковця стосовно поєднання соціальної та психологічної адаптації у єдину категорію, адже ці поняття є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. Однак, у своїх подальших наукових дослідженнях вживатимемо термін «психологічна реабілітація», адже у правовій площині усталене саме це поняття.

Так, відповідно до Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1057, психологічна реабілітація – це комплекс заходів, що здійснюються з метою збереження, відновлення або компенсації порушених психічних функцій, якостей, особистого та соціального статусу особи, сприяння психосоціальної адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмислення досвіду, отриманого в екстремальній ситуації, та застосування його в житті [11]. В свою чергу, Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів), затверджене Наказом Міністерства оборони України від 09.12.2015 № 702 під психологічною реабілітацією розуміє систему заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи (військовослужбовця), створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості [12].

Аналізуючи зазначене, виникає декілька проблемних питань: по-перше, вищевказані нормативно-правові акти регламентують психологічну реабілітацію лише тих осіб, які брали участь в антитерористичній операції, залишаючи поза увагою інші категорії осіб, які відносяться як до учасників бойових дій зокрема, так і до ветеранів війни загалом; по-друге, залишається не зовсім зрозумілим таке дуальне регламентування психологічної реабілітації на законодавчому рівні; по-третє, не дивлячись на те, що за змістом окреслені поняття є подібними, простежується низка відмінних ознак поняття «психологічна реабілітація». Окреслене у сукупності може призводити до розмивання даної категорії не лише у теоретичному, й у практичному вимірі, зокрема, під час реалізації права особи на психологічну реабілітацію.

Таким чином, для мінімізації та ліквідації означених проблем на законодавчому рівні необхідно:

- уніфікувати поняття «психологічна реабілітація»;
- розширити коло суб'єктів, які можуть користуватися правом на психологічну реабілітацію (зокрема, передбачити, що цим правом можуть користуватися всі учасники бойових дій, а не лише антитерористичної операції).

У свою чергу, під психологічною реабілітацією ветеранів війни та учасників бойових дій варто розміти комплексну систему заходів, які спрямовані на відновлення психофізичного здоров'я, збереження особистісного та соціального статусу індивіда та профілактику проявів девіантної поведінки у осіб, які повернулися із зони бойових дій.

Щодо санаторно-курортного лікування, то на законодавчому рівні це поняття також знайшло свою регламентацію. Зокрема, згідно Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністерства оборони України від 04.11.2016 № 591, санаторно-курортне лікування – це система лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на закріплення результатів попереднього лікування та попередження рецидивів захворювання, що здійснюються з максимальним використанням природних лікувальних ресурсів (клімат, мінеральні води, лікувальні

грязі, бішофіт, озокерит) та преформованих фізичних факторів (електромагнітотерапія, фототерапія, лікувальне застосування ультразвуку, лікування штучно зміненим лікувальним середовищем тощо) [13]. Тобто, санаторно-курортне лікування є системою заходів лікувально-профілактичного характеру, які застосовуються до ветеранів війни та учасників бойових дій з метою оздоровлення зазначених категорій осіб після їх повернення із зони бойових дій.

Таким чином, резюмуючи все зазначене стосовно понятійно-категоріального апарату, можна зробити висновок, що означені категорії є взаємопов'язаними та, в рамках досліджуваної тематики, співвідносяться між собою як ціле та часткове. Тобто, соціальна адаптація в широкому значенні слова включає в себе професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та санаторно-курортне лікування.

**Висновки.** Отже, з урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що державна політика щодо реалізації прав на соціальну, професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та санаторно-курортне лікування ветеранів війни та учасників бойових дій – це взаємоузгоджена, цілеспрямована система заходів, що визначені чинним законодавством, які застосовуються стосовно ветеранів війни та учасників бойових дій після повернення із зони бойових дій шляхом створення сприятливих умов у формі прийняття правових норм та механізмів реалізації цих норм з метою здорового психолого-фізичного існування цих осіб у соціумі після повернення із зони бойових дій. В свою чергу, державна політика щодо реалізації прав на соціальну, професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та санаторно-курортне лікування ветеранів війни та учасників бойових дій характеризується такими ознаками як системність, взаємоузгодженість, цілеспрямованість, нормативно-правова регламентація.

#### Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Коленіченко Т. Концептуальні засади дослідження проблеми адаптації особистості до нових умов життєдіяльності. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2015. Випуск 43. С. 431-435.
3. Боярин Л. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації у психологічній літературі. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2013. № 3(32). С. 54-60.
4. Кравцов С. Теоретичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи. Соціальна політика. 2008. С. 83-96.
5. Камбур А. Соціальна адаптація особистості в суспільстві перехідного типу: зміна ціннісних пріоритетів. автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04. Запоріжжя. 2007. 13 с.
6. Прохоров А. Саморегуляція психических состояний: феноменология, механизмы, закономерности. М: ПЕРСЭ, 2005. 352 с.
7. Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності: постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432.
8. Психология и педагогика в 2 ч. Часть 1. Психология : учебник для академического бакалавриата / под общ. ред. В. Сластенина, В. Каширина. М.: Издательство Юрайт, 2017. 230 с.
9. Бриндіков Ю. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців - учасників бойових дій в системі соціальних служб : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2017. 39 с.
10. Лесков В. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09. Хмельницький, 2008. 22 с.
11. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1057.
12. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів): Наказ Міністерство оборони України від 09.12.2015 № 702.
13. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України: Наказ Міністерство оборони України від 04.11.2016 № 591.